

Barbora Šeráková: *Morální usuzování dětí mladšího školního věku. Diplomová práce. – posudek vedoucího*

V rámci tématu Paradigma kognitivního developmentalismu (řešené vedoucím práce v mezifakultním Prvoku Psychologie) měla autorka za úkol provést heuristicky pojatou repliku Piagetova výzkumu daného jevu, konkrétně vývoje dětského chápání mravních hodnot (zákazu lži a krádeže). Dle mého soudu autorka úkol splnila.

Na základě studia odborné literatury si zformulovala si dvě smysluplné výzkumné otázky (s. 14-15).

Tou první se ptá, zda lze potvrdit Piagetovo empirické zjištění o tom, že v chápání daných hodnot se dítě vyvíjí od jejich formálního chápání (egocentrický morální realismus usuzování ve sféře dobra, jako analogie egocentrického verbálního realismu, resp. verbalismu ve sféře pravdy) k jejich hlubšímu porozumění (decentrované usuzování). Smysluplnost dané otázky je podepřena souvislostí reakce na výzkumy autorů reprezentovaných E. Turielem, kteří polemizují nejen s Piagetovou tezí o závazné souvislosti heteronomie (dobré je to, co prosazují respektování starší a silnější) a egocentrismu morálního usuzování, ale i s Piagetovým empirickým zjištěním, že si děti schopnost decentrace osvojují až kolem 7-8 let. A to s pomocí vlastních empirických zjištění o tom, že děti kolem 3 roku již spolehlivě odlišují jako závažnější přestupky proti morálním principům než přestupky proti konvenčním pravidlům. Vystává tedy otázka: Když dle Piageta děti ještě ve věku nástupu školní docházky altruisticky motivovanou krádež považovaly za závažnější než tu motivovanou čistě egoisticky, jen proto, že při té první vznikla poškozenému mírně vyšší hmotná škoda; a když bájení či neúmyslnou chybu považovaly za závažnější přestupek než lež úmyslnou a zjištnou, jen proto, že ty první se více vzdalovaly skutečně možnému nebo způsobily adresátovi potíže – jednalo se o artefakt doby či švýcarského sociokulturního zázemí dětí, nebo používal Piaget skutečně "situace–mravní výzvy", které jsou citlivější na to, v čem dětem vzdoruje pochopení morálních zákazů krádeže a lži ještě při vstupu do školy; byť by je byly schopné již od tří let odlišit od takových konvenčních pravidel, jako těch, která se týkají způsobů oslovování, stolování atd.?

Tou druhou se ptá, zda při rozboru a výkladu vlastních empirických dat vystačí s Piagetem nabízenou teorií, resp. s úrovní jejího chápání, které si zjednala, nebo bude muset své chápání jeho teorie prohloubit, či samotnou Piagetovu teorii sama elaborovat (doplnit, opravit). Smysluplnost dané otázky odkazuje jednak k tomu, že sám Piaget nepracuje jen s dítětem provedou "volbou závažnějšího přestupku", ale především s jeho argumentací – takže egocentrismus morálního usuzování někdy nalézá i v případě volby, která by měla svědčit pro decentraci. Jednak k tomu, že Piaget sice prezentuje řadu příkladů dětských odpovědí a jejich rozborů a výkladů – vzhledem k tomu, že svůj text koncipuje jako zprávu z výzkumu, a nikoli jako metodiku diagnostiky "egocentrismu vs. decentrace v morálním usuzování, prezentuje jen příklady příkladně ilustrující jeho závěry. Možnost co nejuplněnější kontroly a poučení z toho, jak se při třídění odpovědí dětí vypořádával s celou bohatostí různorodosti jejich usuzování, Piaget nenabízí. (Dodejme – na rozdíl od autorky.)

K tomu, aby autorka získala odpovědi na své výzkumné otázky, provedla následující kroky: (1) Šest Piagetových "párových příběhů" (4 o lžích; dva o krádežích) přeložila a upravila, aby byly co nejvíce srozumitelné našim dětem (s. 18-22); (2) Získala přístup k 59 dětem ve věku 5, 6 až 10 let z jedné mateřské školy a školy základní ve Vlašimi a provedla s nimi tzv. klinické rozhovory o daných příbězích nahrávané na diktafon (s. 16-18 a s. 22-25); (3) Rozhovory přepsala (a prezentuje v Příloze práce – s. 55-139); (4) Provedla první rozbor a třídění odpovědí dětí na ty, které jsou příznačné pro egocentrismus, které pro decentraci a

kteře jsou "atypické" (s. 26-36); (5) Výsledek třídění popsala statisticky a korelovala s věkem (s. 37); (6) Podrobila atypické odpovědi (40% ze souboru 347; v 7 z těch 59*6=354 teoreticky možných případů se jí odpovědi nepodařilo získat – s. 26) novému rozboru a třídění s využitím hlubšího, méně doslovného pochopení pro projevy egocentrismu vs. decentrace – čímž jejich podíl zredukovala na 7% (s. 38-44; že je atypických odpovědí 7% uvádí tabulka na s. 45); (7) Zpracovala samostatné tabulky korelace odpovědí atypických, decentrovaných a egocentrických s věkem pro každou z šesti dvojic příběhů a zamyslela se nad jejich "citlivostí jako diagnostického nástroje" vůči vývoji od egocentrismu k decentraci (s. 45-50).

A k jakým odpovědím se dopracovala? Existence egocentrismu v morálním usuzování o Piagetem používaných příbězích lži a krádeží u autorkou oslovených českých současných dětí a vývoj tohoto usuzování od egocentrismu k decentraci (61% vs. 33% v 5 letech až 19% vs. 74% v 10 letech – viz tabulka na s. 44) – se autorce potvrdili.

Co se týče té druhé otázky, vyzdvihl bych dvě linie úvah o možné elaboraci Piagetovy teorie, které autorka nejen otevřela, ale provedla v nich i "nějaký ten krok". Jednak, že egocentrismus, resp. povrchní chápání daných zákazů se nemusí projevovat jen Piagetem pojmenovanými a ilustrovanými způsoby argumentace tím, že rozhodující je (mírně) vyšší hmotná škoda nebo to, jak se nepravda vzdalovala skutečně možnému – když autorkou oslovené děti argumentovaly hodnotou ohroženého zdraví, výlučnosti jídla, přikázaného pravidla či hmotnou škodou v případě prvních třech příběhů o lžích, ve kterých by dle Piageta měla být role hmotné škody zanedbatelná. Jednak, že po elaboraci "volá" i samotná konstrukce Piagetových dvojic příběhů: (a) "neúmyslná chyba" je prezentovaná jen ve spojení s hmotnou škodou; (b) "bájení" vlastně odpovídá čistě jen *pes velký jako kráva* – bájení o *autorství kresby kamaráda* lze dosti legitimně chápat jako krádež autorství přinášející zisk prestiže na úkor bližního; (c) v naší kultuře *pet-shopů* je vlastně s podivem, že více dětí nepovažovalo Lucinku za naivku, která ještě nějakého mazlíčka z tropů přivede do neštěstí ztráty svého pánička a smrti hladem a mrazem.

Navíc pak autorka odhalila, jak je náročné získat jednoznačněji interpretovatelné odpovědi i Piagetovou metodou klinických rozhovorů, když 5% odpovědí musela klasifikovat jako "bez vysvětlení" a u 17% se jí ani nepodařilo děti přimět, aby jeden z párových příběhů označily za horší prohrěšek.

V souhrnu tedy soudím, že autorka může svou diplomovou práci úspěšně obhájit.

V Praze 3. 9. 2012

PhDr. Miroslav Klusák, CSc.